

Dušan Moravec: Loj z Kraigher

Monografija k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev

Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990. (197 strani)

Z monografijo o Loju Kraigherju je Dušan Moravec okronal svoje štirinajstletno urejanje pisateljevega zbranega dela (I-X), hkrati pa je dopolnil cikel svojih raziskav, posvečenih slovenskemu literarnemu fin de siecleu (Ivan Cankar, 1978; Pisma Frana Govekarja I-III, 1978) ter teatrologiji te dobe (Slovensko gledališče Cankarjeve dobe /1892-1918/, 1974). V pričujoči monografiji je uspešno združil tako oris pisateljevega dela kot teatrologijo uprizarjanih del.

Moravec se je ognil vsaki biografiki injo zožil le na tista dejstva in datume, ki so se pomembno zarisali v njegov opus. Njegovo življenje je razdelil na šest poglavij, ki prehajajo od ene "postaje" do druge, saj so kraji, kjer muje bilo živeti, "v teh novelah in romanih lahko prepoznavni, v njih paje tudi zanesljiv odsev dogajanj in spoznanj, časa in razmer, družbene, narodnostne in socialne problematike in osebnih avtorjevih izkušenj..."

Njegova metoda na trenutke spominja tudi na Schererjevo formulo, ki razlaga pesniško osebnost glede na to, kaj je v njej podedovano, kaj priučeno in kaj doživeto. Že prvo poglavje "Od postojne prek Dunaja do Bovca" nam nakazuje očrt rodovnega značaja, njegovih bistvenih lastnosti in tudi podroben genealoški pregled Kraigherjeve družine, ki izvira iz Furlanije, v drugi polovici našega stoletja pa so njeni člani (kasneje problematizirani Kraigherjevi sinovi) krojili tudi slovensko politiko. Ob podedovanem omeni Moravec tudi kratko obdobje priučevanja, obe kategoriji pa slednjič združi in podredi območju doživetega. S tem pa nam že lahko odškme pogled na njegovo "drzno erotiko", ki se prične že v šolskih klopek, mladostno pisanje na to temo pa so mu uredniki ali cenzurirali ali zapravili.

Prav prikaz razvoja Kraigherjeve erotične tematike je stalnica in povezovalna nit knjige.

Monograf namenja velik pomen Kraigherjevi dunajski postaji. Tuje namreč bodoči oče slovenske medicinske fakultete to vedo tudi študiral in se srečeval s slovensko moderno. Bil je "obiskovalec sončne in senčne strani" Cankarjevega tamkajšnjega življenja. Tovrstne reminiscence in spomine pa je kasneje s pridom uporabil v svoji cankariani.

Pisec monografije pa se posveča ne le razvoju erotičnih tem, temveč vseskozi tudi zanimivemu vprašanju o avtobiografskih prvinah v njegovih delih. Od vseh novel dunajskega obdobja je samo **Irma** (s kasnejšim naslovom **Telegrafski drog**) pisana v prvi osebi in prav ob njej je moral Kraigher zavriniti vse namige in ironizirati čudno strast kritikov, da vohajo povsod za samoizpovedmi. Moravec se tudi ne more izogniti vprašanju sožitja med pisateljevimi prozaičnim poklicem in ustvarjalno slo. Tako muje uspelo najti humoren zgled njegove trenutne profesionalne deformacije v drugi dunajski noveli **Ela**: ljubimec se zagleda "v plombo na njenem levem podočnjaku". V bovškem obdobju, ko prične snovati tudi dramo **Školjka**, stopi v areno politike, za katero je, po Moravcu, vse življenje želel, da bi doživela "očiščenje in pomlajenje".

Drugo poglavje, "Slovenske Gorice", usmeri Moravca v slikanje, kako je genius loci vplival na Kraigherjev roman **Kontrolor Škrobar**, zato postreže s pregledom sociološkega položaja na Štajerskem. S Škrobarjem je tudi po Moravcu Kraigher ustvaril veliki tekst, brez zdravja in svetlobe, ki pa gaje kritika tudi zavrnila, češ da je preveč zašel v "zdravniško seksualno psihologičnost". Moravec nam razkrije recepcijo tudi pri nekaterih upodobljencih. Če je Kontrolor Škrobar roman ljubezni in politike, s poudarkom

na zadnji, paje v drami **Školjka** spet poglobitno gibalo erotika. Tu se eros in seksus prepletata, oplajata in odbijata in Moravec ne pozabi dodati, da bisera kajpak v školjki ni. Strinja se s piščevim lastnim mnenjem, daje Školjka bolj traktat oz. bralna drama, in omeni anekdoto, da je Govekar po uprizoritvi štel ljudi, ki so ploskali.

Tretje poglavje, "Prva vojna leta in prvo osvobojenje", prinaša oris Kraigherjevega proznega dela **Mlada ljubezen**, kjer nastopi tragični pol njegove erotike in motiv hrepenenja. Tri leta po razpadu monarhije se Kraigher prvič loti ubesedovanja Cankarjevega življenja: v **Umetniški trilogiji** nastopi v vlogi pisatelja tudi sam. Moravec ob tem razkrije še izvor drugih junakov in razloži nekatere anahronizme.

Miinchnu in Gorici, krajema, kamor sta ga pregnala spor z ministrom Žerjavom in dokončno razsulo njegovega zakona, se posveča četrto poglavje. V tem obdobju je nastala drama **Na fronti sestre Žive**, v kateri avtobiografskih poudarkov ni več niti prikrival (kdo ne bi v Pavli mogel prepoznal Kraigherjeve žene). Po Moravčevem mnenju je to delo najbrž napisal ali zato, da si olajša vest, prepriča sinove, daje resnica na njegovi strani, ali pa, da si spet poišče mesto v meščanski družbi, čeprav je bil mnenja, dajo je treba z vsemi institucijami vred odpraviti.

"Ljubljanska trideseta leta" so peto poglavje Kraigherjevega življenja, pomenijo pa **Kristo Albo**. Moravec se podrobno posveti genezi tega dela in zgodbi o mladi prostitutki, ki konča za pokopališkim zidom, poudari pa Kraigherjevo idealizirano in posplošeno sliko nje kot "ženske

Jezusa". V spisu **Ivana Cankarja zdravje, bolezen in smrt** prvič predstavi javnosti piščevo bolezen - enuresis nocturna ter tezo, daje prav ta telesna šibkost rodila moč in zdravje njegovega dela. Moravecje ugotovil, da sojo najboljše sprejeli marksisti z željo po objektivni resnici, Krleža pajo je zavrnil.

Druga vojna in drugo osvobojenje prinašata tudi sklepno postajo njegovega življenja. Doživet in preživet Dachau mu je dal veliko snovi za **Dachauske fragmente**, ki jih je pisal vse do istoi-menskega procesa, ki gaje tudi kmalu obsodil. Njegov opus skleneta dve obsežni monografiji o Ivanu Cankarju, ki upovedujeta njegove teze o pisateljevem nenormalnem spolnem življenju, o njegovem delu kot neskončno velikem tekstu, in več polemik.

Tako je tudi Kraigher s priučenim znanjem (medicine) in na podlagi doživetih izkušenj orisal njegov opus.

Moravčeva monografijaje dovršen oris slovenskega pisatelja Lojza Kraigherja, a ima neko pomanjkljivost, ki je morda tudi hotena. Vplive svetovnega realizma, naturalizma in simbolizma omenja le v nekaj stavkih, omenja le nekaj zgolj karakternih primerjav med Tiliko ter Akulino Turgenjeva in Gušenjko Dostojevskega, na kratko zariše piščevo literarno obzorje (Bii-chner, Engels), hkrati pa sploh ne definira Kraigherjevega naturalizma ali realizma. Če torej želimo imeti popolno podobo o Lojzu Kraigherju, moramo ob tej sicer izvrstni in bleščeče napisani knjigi prebrati tudi razpravo **Kraigherjeva pozna pripovedna proza in evropski naturalizem** Evalda Korena iz leta 1978.

Tone Smolej
Ljubljana